

Marcin Pieniążek

WPROWADZENIE

Niniejszy numer „Państwa i Społeczeństwa” poświęcony jest w głównej mierze problematyce odpowiedzialności prawnej. Pojęcie to jest motywem przewodnim licznych rozważań w dziedzinie humanistyki, poczynając od teologii, filozofii, socjologii czy psychologii, a kończąc na społecznie odpowiedzialnym biznesie¹. Należy podkreślić, że z perspektywy teoretycznej pojęcie odpowiedzialności posiada kluczowe znaczenie dla każdej, możliwej do pomyślenia dogmatyki prawniczej. Z tego względu stanowi ono przedmiot wielowątkowej refleksji, rozwijanej również na gruncie polskich nauk prawnych². Pomimo sporów

¹ Zob. np.: K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*, Kraków 1962; R. Caillois, *Odpowiedzialność i styl*, Warszawa 1967; J. Filek, *Filozofia odpowiedzialności XX wieku. Teksty źródłowe*, Kraków 2004; H. Arendt, *Odpowiedzialność i władza sądzona*, Warszawa 2006; A. Hamond, C. Handy i in., *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw*, Warszawa 2007; M. Żemigala, *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Warszawa 2007.

² Zwraca uwagę szybki rozwój badań w polskich naukach prawnych, odnoszących się do powyższego zagadnienia; zob.: W Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe UMK. Prawo” 1969, nr 37, z. 9; M. Lubelski, *Odpowiedzialność karna młodocianych. Studium nad kryteriami karania*, Katowice 1988; A. Zoll, *Odpowiedzialność prawna lekarza za niepowodzenie w leczeniu*, Warszawa 1988. Z nowszych publikacji zob. m.in.: J. Krzynówek, *Odpowiedzialność przedsiębiorcy (exercitor) w prawie rzymskim*, Warszawa 2000; E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006; E. Karska, *Odpowiedzialność państwa za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, Wrocław 2008; M. Górski, *Odpowiedzialność administracyjnoprawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2008; *Odpowiedzialność dyscyplinarna*, red. P. Skuczyński, P. Zawadzki, Warszawa 2008; A. Michór, *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009; J. Świeca, *Odpowiedzialność zarządu spółki*, Warszawa 2009; K. Grajewski, *Odpowiedzialność posłów i senatorów na tle*

terminologicznych, odpowiedzialność prawna jest definiowana jako wyznaczone prawem ujemne konsekwencje (zastosowanie sankcji) wobec określonego podmiotu, związane z zaistnieniem negatywnie ocenianego stanu rzeczy³. Należy przypomnieć, że w prawie polskim rozróżnia się odpowiedzialność karną i cywilną, a także odpowiedzialność służbową, parlamentarną i konstytucyjną⁴.

Zebrane w zbiorze artykuły odnoszą się bezpośrednio do tytułowego pojęcia i są podzielone na dwie grupy tematyczne. Pierwsza z nich, „Odpowiedzialność prawna w sferze publicznej”, obejmuje zagadnienia z zakresu polskiego prawa konstytucyjnego, gospodarczego publicznego oraz karnego, jest też wzbogacona o problematykę historyczno-prawną i politologiczną. Część druga – „Europejskie konteksty odpowiedzialności prawnej” – przenosi refleksję na płaszczyznę międzynarodowych rozważań z zakresu praw człowieka, prawa pracy i prawa finansowego.

Część pierwszą zbioru otwiera artykuł *Tradycje odpowiedzialności prawnej monarchy w Polsce*, w którym Izabela Lewandowska-Malec przeanalizowała ewolucję prawa do wypowiedzenia posłuszeństwa monarche – od początków monarchii piastowskiej po kres Rzeczypospolitej szlacheckiej. Prawo to rozwijało się od praktyki buntu przeciwko władcy, przez zwyczajowe prawo do sprzeciwu wobec księcia nadużywającego swej władzy (*ius resistendi*), po rozwiązania wprowadzające prawo do wypowiedzenia posłuszeństwa, stanowiące w artykułach henrykowskich i ich późniejszych nowelizacjach. Odpowiedzialność prawną monarchy zniosła Konstytucja 3 maja, zgodnie z którą król, ze względu na instytucję kontrasygnaty, „nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może”. Jak wskazuje autorka, zmiany w tym zakresie zostały poczynione przez ostatni polski sejm (grodzieński), który wprowadził procedurę pociągnięcia monarchy do odpowiedzialności za złamanie praw kardynalnych lub paktów konwentów.

Kolejne teksty omawiają zagadnienie odpowiedzialności w sferze współczesnego polskiego prawa publicznego. Problem odpowiedzialności władzy porusza Małgorzata Szczerbińska-Byrska w artykule *Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej niezgodnym z prawem działaniem władzy publicznej z art. 77 ust. 1. Konstytucji RP w świetle jedności systemu prawa*. Autorka podejmuje próbę całościowego spojrzenia m.in. na adekwatne konstytucyjne zagadnienia ustrojowe i regulacje cywilnoprawne (art. 417 i nast. k.c.). Zwraca uwagę na

zasady mandatu wolnego, Warszawa 2009; B. Więzowska, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa 2009; R. Kędziora, *Odpowiedzialność prawna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych*, Warszawa 2009; A. J. Witosz, *Subsydiarna odpowiedzialność wspólników spółek osobowych. Zasady naczelné*, Warszawa 2010; A. Księżopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo*, Warszawa 2010; A. Konert, *Odpowiedzialność prawna przewoźnika lotniczego*, Warszawa 2010, J. Marciniak, *Odpowiedzialność karna pracodawcy*, Warszawa 2010.

³ S. Sykuna, *Odpowiedzialność prawna*, [w:] *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa*, red. J. Zajądło, Warszawa 2007, s. 215.

⁴ A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Lublin 2003, s. 155–161; T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003, s. 219–224 (wraz z cytowaną literaturą).

pozytywne znaczenie bezpośredniego zastosowania mechanizmu odszkodowawczego chroniącego obywatela przed złym działaniem administracji. Podkreśla też wątpliwości związane z szerokim ujęciem funkcji gwarancyjnej systemu odpowiedzialności władzy państwowej i wskazuje, że ujęcie to może stwarzać ryzyko ponoszenia przez władzę niezawinionych konsekwencji.

Bezpośrednie nawiązanie do art. 77 ust. 1 Konstytucji RP zawarł również Maciej Gnela w artykule *Odpowiedzialność za szkodę spowodowaną decyzją Prezesa URE w zakresie kształtowania cen za energię elektryczną*. Omówiono w nim zarówno kwestię odszkodowania w przypadku niezgodnej z prawem decyzji administracyjnej Prezesa URE w sprawie zatwierdzenia taryfy energii elektrycznej (art. 417¹ § 2 k.c.), jak i w sytuacji niewydania tej decyzji (art. 417¹ § 3 k.c.). Przedstawiono też procedurę odwołania od tejże decyzji do Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Tekst dopełniają uwagi dotyczące zasadności prywatyzacji przedsiębiorstw energetycznych z udziałem Skarbu Państwa.

Zagadnieniom publicznoprawnym poświęcony jest również artykuł Wojciecha Filla, *Problem odpowiedzialności prawnej w procesie prywatyzacji majątku Skarbu Państwa*. Problematykę tę przedstawiono w kontekście prywatyzacji pośredniej i bezpośredniej, poruszając m.in. kwestię odpowiedzialności konstytucyjnej i politycznej ministra Skarbu Państwa czy odpowiedzialności administracyjnoprawnej wojewody, a także odpowiedzialności wojewody za naruszenie dyscypliny finansów publicznych w procesie prywatyzacyjnym. W. Fill podkreśla złożony charakter procesu prywatyzacji majątku Skarbu Państwa, uwarunkowany wielością czynników społeczno-gospodarczych, zwłaszcza zmiennymi w czasie koncepcjami politycznymi.

Istotny kontekst dla problematyki odpowiedzialności władzy publicznej przedstawił Jacek Sokołowski (*Polityczne uwarunkowania polityki prawnej w latach 2005–2007*). Omówił współzależność polskiego systemu politycznego i normatywnego kształtu procesu legislacyjnego, uwzględniając kluczowe reguły systemowe i organizacyjne (m.in. zaplecze organizacyjne Rady Ministrów i przebieg prac parlamentarnych). Uwzględniwszy powyższe uwarunkowania, autor poddał analizie skuteczność rządu w realizacji polityki w latach 2005–2007. Tekst uzupełniają statystyki odnoszące się do aktywności ustawodawczej partii oraz stopnia poparcia dla poszczególnych projektów ustaw w Sejmie V kadencji. W artykule omówiono też problem odpowiedzialności politycznej za prawo stanowione przez Sejm.

Kolejny tekst, Katarzyny Banasik (*Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 01.04.2008 r., wydanego w sprawie o sygnaturze V KK 26/08*), reprezentuje niezwykle istotną problematykę odpowiedzialności prawno-karnej. Używając słów zaczerpniętych z glosy – „w przedmiotowym stanie faktycznym Andrzej W. stanął pod zarzutem tego, że podczas kontroli biletów posłużył się przerobioną przez siebie legitymacją studencką jako dokumentem uprawniającym do ulgowych przejazdów”. Glosowany wyrok zapadł w wyniku uwzględnienia przez

Sąd Najwyższy kasacji wniesionej przez Prokuratora Generalnego od wyroku Sądu Rejonowego z 19.09.2007 r. Po naszkicowaniu stanu prawnego K. Banasik wskazuje na zasadność uwzględnienia kasacji, przy czym krytycznie komentuje fragment uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego, z którego wynika, że osobą pokrzywdzoną może być tylko osoba fizyczna.

Część drugą zbioru („Europejskie konteksty odpowiedzialności prawnej”) otwiera artykuł Samanty Kowalskiej, *Odpowiedzialność państwa w kontekście funkcjonowania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*. W artykule zarysowano podstawy prawne działania Trybunału, na pierwszym miejscu z Konwencją i Protokołami dodatkowymi. S. Kowalska przeprowadziła analizę porównawczą unormowań konwencyjnych, regulujących rozstrzyganie sporów państwa z jednostką przed ETPCz z prawem polskim, m.in. z Konstytucją RP i prawem o ustroju sądów powszechnych. Przedmiotem zestawienia były m.in. wymogi kwalifikacyjne sędziów, przepisy regulujące zatrzymanie i aresztowanie, a także prawo do zaskarżenia wydanych orzeczeń i decyzji. Autorka omówiła typologię i tryb składania skarg do Trybunału oraz przesłanki powstania odpowiedzialności prawnej państwa, rozważyła także, w jaki sposób skargi indywidualne rozpatrzone przez ETPCz wpływają na krajowe porządki prawne. S. Kowalska zasygnalizowała także zagadnienie przewlekłości postępowania przed Trybunałem i naszkicowała mechanizm wyjścia z orzeczniczego impasu w tzw. *urgent cases*.

Kolejne teksty poświęcone są tematyce odpowiedzialności prawnej na płaszczyźnie prawa Unii Europejskiej. W artykule *Age Discrimination in Employment: Unanswered Questions?* Diane Ryland podjęła zagadnienie wieku jako kryterium różnicowania sytuacji pracowników w stosunkach pracy i zabezpieczenia społecznego w świetle obowiązującego w UE zakazu bezpośredniej dyskryminacji ze względu na wiek pracownika (*direct age discrimination*). Autorka omawia problem dopuszczalności stosowania wieku jako kryterium podejmowania czynności prawnych w stosunkach pracy w kontekście orzeczenia Europejskiego Trybunału WE w Luksemburgu w sprawie Palacios (C-411/05, Félix Palacios de la Villa v. Cortefiel Servicios SA, wyrok Trybunału z 16.10.2007 r.). W artykule zreferowano m.in. dokonaną w kontekście orzeczenia interpretację Dyrektywy Rady 2000/78/EC, określającej ogólne ramy równego traktowania w zatrudnieniu. Ponadto przybliżono problem recepcji tego wyroku w Wielkiej Brytanii, m.in. z perspektywy *Age Concern England*. Podjęta przez D. Ryland problematyka jest istotna i aktualna, skoro w latach 2007–2010 niemal połowę wyroków Trybunału WE w sprawach dotyczących dyskryminacji w stosunkach pracy stanowiły orzeczenia, w których Trybunał WE rozważał dopuszczalność stosowania wieku jako kryterium różnego traktowania pracowników.

Halina Wierzbńska (*Ewolucja regulacji prawnej zatrudniania kobiet pod ziemią w kopalniach*) poruszyła zagadnienia z zakresu polskiego, międzynarodowego i europejskiego prawa pracy. O usytuowaniu tekstu w tej części numeru

zadecydowało szerokie omówienie przez autorkę problemu sprzeczności prawa polskiego ze standardami obowiązującymi w Unii Europejskiej w zakresie równego dostępu kobiet i mężczyzn do zatrudnienia. W ich świetle generalny zakaz zatrudniania kobiet przy pracach określonych ogólnie jako „uciążliwe lub szkodliwe” dla ich zdrowia, jest niezgodny z regulacjami wspólnotowymi i stanowi przeszkodę w zagwarantowaniu równego traktowania pracowników. Artykuł został podzielony na cztery części, dotyczące, kolejno, zakazu zatrudniania kobiet pod ziemią w kopalniach w okresie obowiązywania polskiej ustawy z 1924 r. (1924–1974), tegoż zakazu pod rządem Kodeksu pracy przed przystąpieniem Polski do UE (1975–2003/2004), oraz zniesienia zakazu po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej (działania rządu podjęte w celu dostosowania prawa polskiego do prawa unijnego, m.in. do dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/54/WE, problem wypowiedzenia Konwencji nr 45 MOP oraz postanowienia art. 8 pkt 4b EKS Rady Europy w aspekcie art. 307 TWE). H. Wierzińska przedstawiła również aktualną ochronę prawną zdrowia i życia w czasie świadczenia pracy przez pracownice zatrudnione pod ziemią w świetle Konwencji nr 176 MOP z 1995 r. dotyczącej bezpieczeństwa i zdrowia w kopalniach.

Artykuł Pawła Klimka, *Możliwości podmiotowe rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych w Polsce a Wielkiej Brytanii*, zawiera międzysystemową analizę prawnoporównawczą. Autor prezentuje rozwiązania w tytułowych systemach prawa dotyczących podatników, płatników, sposobów obliczania podatku, możliwości dokonywania odliczeń itp. P. Klimek konkluduje, że oprócz poboru podatku u źródła w postaci zaliczek, zarówno prawo polskie, jak i brytyjskie, przewiduje możliwość przesunięcia obowiązku rozliczenia podatku na płatnika. Wskazuje także, że przesunięcie takie w systemie brytyjskim ma miejsce z mocy prawa, a podatnicy u których występuje nieskomplikowany stan faktyczny, nie mają obowiązku składania zeznań podatkowych. Natomiast w systemie polskim możliwość przesunięcia ma charakter częściowo fakultatywny i wiąże się ze znacznym ograniczeniem kręgu podmiotów uprawnionych. Warto zapoznać się z argumentacją P. Klimka prowadzącą do stwierdzenia, że polskie rozwiązania w omawianym zakresie z ekonomicznego punktu widzenia nie realizują zasady *equity of taxation* (sprawiedliwości opodatkowania).

Ostatni tekst w tej części (*Die Riten der Mobilisierung bei den Wahlen um Jahrhundertwende in Ungarn der Epoche des Dualismus*) jest poświęcony problematyce historyczno-prawnej. Ildikó Zsoldos z Hochschule Nyíregyháza przedstawił w nim przebieg kampanii wyborczej do parlamentu z 1905 r. w jednym z okręgów Korony Świętego Stefana (Szablocs) i dokonał na tym przykładzie analizy funkcjonowania dualistycznej monarchii austro-węgierskiej jako państwa praworządowego. Zasadniczym celem artykułu jest odtworzenie czynników i kryteriów decydujących o sukcesie wyborczym, tj. wskazanie powiązań rodzinnych, znajomości, przyjaźni czy politycznych koneksji, jako najważniej-

szych przesłanek decydujących o wyborczej wygranej w okręgu Szabolcs na przełomie XIX i XX w. W opinii I. Zsoldos, rząd centralny monitorował przebieg wyborów i badał szanse wyborcze poszczególnych partii, lecz czynił to z poszanowaniem prawa.

W dalszej części numeru znalazły się recenzje dwóch publikacji z zakresu historii prawa. Jerzy Malec omówił książkę Adama Bosiackiego, *Od naturalizmu do etatyzmu. Doktryny samorządu terytorialnego Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*. Władysław Pęksa przybliżył polskiemu czytelnikowi hiszpańskojęzyczny artykuł Sary Grandy z zakresu historii prawa, *La Capilla Real: La presencia del capellan real en la elite del poder politico*.

Ten numer „Państwa i Społeczeństwa” domyka sprawozdanie Moniki Augustyniak z IV Seminarium Naukowego „Nadzór nad samorządem terytorialnym a granice jego samodzielności”, zorganizowanego 18.11.2010 r. przez Katedrę Prawa Samorządu Terytorialnego UJ. W tym spotkaniu czynny udział wzięli także pracownicy naukowcy Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

W imieniu autorów zapraszam do lektury.

Marcin Pieniążek